

Kékes Szabó Mihály

**ADALÉKOK A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM ALAPÍTÁSÁHOZ
ÉS AZ EGYETEM MELLETT MŰKÖDŐ
KÖZÉPISKOLAI TANÁRKÉPZŐ INTÉZET ELSŐ ÉVEINEK TÖRTÉNETÉHEZ**

Dolgozatunkban "A tanárképzés, a pedagógiai, pszichológiai és módszertani oktatás története a József Attila Tudományegyetemen és jogelődjein (1872-1985)" című OTKA támogatást elnyert témapályázat sajátos kérdéskörével, a Kolozsvári Tudományegyetem megalapításának előzményeivel, az egyetemalapítás körülményeivel, valamint az egyetem mellett működő Középiskolai Tanárképző Intézet küzdelmekről terhes első éveivel foglalkozunk. A Kolozsvárott 1872-ben alapított és tevékenységét 1921-től Szegeden folytató tudományegyetem létrehozása történetének és az egyetem mellett működő Középiskolai Tanárképző Intézet munkájával kapcsolatos kezdeti nehézségeknek az áttekintésével az egyetem elnyerése és az egyetemi tanárképzés érdekében tett kolozsvári erőfeszítéseket szeretnénk bemutatni. Írásunkat egy hosszabb távra tervezett kutatómunka első részeredményének tekintjük.

*

Erdélyben Báthory István, Bethlen Gábor, Mária Terézia főiskoláinak emléke, Aranka György, Döbrentei Gábor és Mikó Imre tudományszervező munkájának eredményei alapozták meg azt a törekvést, hogy a kiegyezés utáni Magyarország második tudományegyetemét Kolozsvárott kell felláttítani. (1)

Az egyetem felállítását elrendelő 1872. évi XIX. tc. megszületése több nemzedék törekvéseinek megvalósulását jelentette. A kolozsvári egyetem félévente megjelenő almanachja és tanrendje rendszeresen közölt egy olyan történelmi visszatekintést, amely az egyetemalapítás előzményeivel foglalkozott. E történelmi áttekintés szerint az erdélyi egyetem eszméje egyidős az erdélyi fejedelemség megalakulásával. "János Zsigmond a tanügy rendezésére nézve tett alkotásai betetőzéséül egy felső tanintézet felállítást is tervbe vette. Udvari orvosát Blandrata György tudott 1567-ben külföldre küldötte az ottani egyetemek tanulmányozására... Ez akadémia a fejedelem a Gyulafehérvár közelében levő szép fekvésű s általa fallal körülvétetni terveztetett Szászsebesen akarta - talán atyja ott történt halála kegyeletos emlékére - fölépíteni és berendezni. Szászsebes várfalai felépítésére a kellő intézkedéseket meg is tette, de az akadémia felállításában korai halála meggátolta." (2)

János Zsigmond tervét utóda, Báthory István lengyel királyként 1581 májusában valósította meg. A Kolozsvárt megalapított és jezsuita vezetés alatt működő un. Báthory-egyetem azonban nem bizonyult hosszú életűnek. A politikai viákba bocsátkozó jezsuiták betelepítését kezdettől fogva ellenérzéssel fogadták az erdélyi rendek, a belpolitikai változások függvényében többször száműzték őket, mígnem 1603-

ban az unitáriusok az egyetem épületeit is lerombolták. (3)

A XVII. században a Bethlen Gábor által istápoltt gyulafehérvári, valamint a kolozsvári főtanoda képviselte Erdélyben a felsőbb tanintézeteket. Bethlen Gábor kezdetben Kolozsvárott szándékozott akadémiát létrehozni, később azonban a gyulafehérvári református kollégiumot akarta akadémiai színvonalra emelni. (E szándék által vezérelve hívta meg Gyulafehérvárra 1622-ben Opitz Márton, 1627-ben Alsted János Henriket a teológia és a filozófia, Bisterfeld Henriket a matematika és a fizika, Piscator Lajost a teológia tanítására. (4)

Bethlen Gábor halála után II. Rákóczi György fejedelem udvari magán főiskolát (aulicum collegium) állított fel Keresztúry Pálnak, a gyulafehérvári kollégium volt tanárának a vezetésével.

Apáczai Csere János, Keresztúry tanítványa 1658-ban. "...fájlalván a szegény magyar nemzetnek académiája nemlétéből kiszármazott és ez világon széljelterjedett barbarus nevét s honjában is rettenetes kárát... a fejedelmi felségre Isten gondviseléséből mostan felemeltetett méltóságos, nagyságos és kegyelmes erdélyi fejedelemnek, Barcsai Ákos urunknak..." írt tervezetében vázolta fel egy nemzeti akadémia felállításának a tervét. Apáczai a fejedelemnek "...az bölcsesség és tudományok gyarapítása által az sok szomorú magyar vérhullás és omlás után csendes és sokáig tartó, szép békességben való bölcsen uralkodást..." kíván, de javaslatát "a háború és alkalmatlan állapotok miatt" nem valószínűsítette meg. (5)

1698 és 1773 között a kolozsvári főtanoda ismét jezsuita vezetés alatt működött, de az oktatás csak a bölcsészeti tanfolyamokra szorítkozott. Mária Terézia a jezsuita rend feloszlatása után előbb világi papokra, majd a kegyes tanítórendiekre bízta a tanítást. Az ő uralkodása alatt az egyetem jogi (1774) és orvosi (1775) karral egészült ki és (1775-ben) megkapta a rektorválasztási jogot is. II. József az egyetemet akadémiává, I. Ferenc pedig királyi líceummá alakította át. A líceum 1822-ben a római katolikus püspök irányítása alá került, 1851-ben pedig főgimnáziummá alakult át, tehát egyetemi jellegét és feladatát elvesztette. A korábbi egyetem maradványaként csak az orvos sebészeti intézet és az 1851 és 1863 között működésében szünetelő, de 1863-ban ismét királyi jogakadémiai rangra emelt intézmény működött. (6)

A kiegyezést megelőző és előkészítő tárgyalások egyik legfontosabb kérdése a Magyarország és Erdély egyesüléséről szóló 1848. évi I. törvénycikk revíziója volt.

Az unió tárgyalására 1865 november 19-én összehívott kolozsvári gyűlés 29 román és 26 szász szavazat ellenében 166 szavazattal elfogadta az unióra vonatkozó indítványt, így 1866 januárjában a kolozsvári uniós gyűlés befejezte munkáját. (7)

Köztudott, hogy az említett 1848. évi I. törvénycikkben Magyarország és Erdély uniójának a vágya fogalmazódott meg.

Az azonban már kevésbé ismert, hogy 1848 augusztus 16-án az unió-bizottság Szász károly javaslatára azt is kimondta, hogy" ... a kolozsvári lyceum tudomány egyetemévé egészítessék ki, mely a pestinek módjára lesz szabályozandó és szintűgy egyenesen a közoktatási miniszter hatósága alá rendeltetik." (8)

Az 1872-es kolozsvári egyetemalapítás közvetlen előzményeként tehát - a korábbi főiskola- és egyetemalapítási törekvések mellett - mindenképpen az 1848-as előterjesztést kell megemlítenünk. A kiegyezés, Eötvös Józsefnek vallás- és közoktatási miniszterré történő kinevezése, Eötvös személye révén az 1848-as oktatásügyi törekvéseknek az új körülmények közötti felelevenítésének a lehetősége szintén befolyásolta az erdélyi egyetem létrehozásának az ügyét. Eötvös József már 1868 február 8-án a 14.195 sz. alatt kelt rendeletével felszólította a kolozsvári királyi jogakadémiát és orvos-sebészeti intézetet annak véleményezésére, hogy a nevezett intézményeket hogyan lehetne egyetemmé átalakítani. A két tanintézet március 28-án nyújtotta be javaslatait, s azt törvényjavaslattá formálva Eötvös 1870 április 7-én terjesztette a képviselőház elé.(9) A törvényjavaslatot véleményező bizottság jelentése előtt azonban Eötvös József meghalt, s így a kolozsvári egyetem ügye egy ideig lekerült a napirenről. Eötvös utóda, Pauler Tivadar nagynevű elődjéhez hasonlóan mindent megtett a kolozsvári egyetem létrehozásáért. Pauler Tivadar érdeme, hogy "Már 1872-ben kimondotta ő Felsége Ferenc József m. király Schönbrunban május 29-én kelt legfelsőbb rendeletével azon legfelsőbb beleegyezését, hogy a m. vallás- és közoktatási miniszter a kolozsvári tudományegyetem felállításáról szóló törvényjavaslatot a jövő országgyűlésnek bemutassa; és hogy a törvényhozás utólagos hozzájárulása reményében a nevezett egyetem életbeléptetésére és már az 1872/3 tanév kezdetén leendő megnyitására nézve mindennemű előintézkedések s ezekkel járó kiadások megtétethessenek."(10) Az uralkodói rendeletet követően felgyorsultak az események. 1872 június 11-én megjelent az egyetemi tanári állásokra kiírt pályázat, szeptember 17-én pedig Trefort Ágoston, az új vallás- és közoktatási miniszter benyújtotta az egyetemalapítással foglalkozó törvényjavaslatát. Az országgyűlés október 2-án elfogadta, Ferenc József pedig október 12-én szentesítette a javaslatot, amelyet október 14-én mint az 1872. évi XIX. törvénycikket hirdettek ki az országgyűlésben. Az egyetem első 35 tanárának kinevezésére 1872 szeptember 29-én, eskütételükre pedig október 19-én került sor. (Öt tanár kinevezésére csak később, október második felében nyílt - a pályázatok elhúzó-dása miatt - lehetőség.) Az előadások november 11-én 269 beírt hallgató számára "egész csendben kezdődtek".

Az egyetemalapítás ténszerű és többé-kevésbé ismert előzményeinek ismertetése mellett arról is szólnunk kell, hogy mely tényezők miatt valósulhatott meg viszonylag rövid idő alatt a kolozsvári egyetem felállítása.

Lényegesnek tartjuk, hogy a kiegyezést előkészítő poli-

तिकai tárgyalások során az unióra törekvő erők elképzelései valósultak meg, sikerült magakadályozni, hogy "... a birodalmi centralista terveknek megfelelően különállóan, elsősorban Magyarország ellenében stabilizálják Erdélyt." (11) Az unió létrejöttéhez azonban azok az 1848-as unió-bizottsági alapelvek és rendelkezések jelentették a kiindulási alapot amelyek elfogadták és szorgalmazták a kolozsvári magyar egyetem felállítást. Az unió megvalósulásakor tehát lényegében egy korábban már elfogadott egyetemalapítási javaslat megvalósítására kerülhetett sor.

Más vonatkozásban figyelemreméltónak tarjuk Vályi Gábornak, az 1900/1901. tanév rektorának a tanévnyitó beszédében elhangzott azon megállapítást is, hogy "Arra nézve, hogy a kormány annyira sürgette a kolozsvári egyetem felállítást s az 1872/3. tanév elején minden esetre mag akarta azt nyitni, valószínűleg nagy befolyással volt azon körülmény is, hogy az akkori viszonyok között a kormányra nézve nélkülözhetetlenek voltak az erdélyi képviselők szavazatai, amelyeket a közlő általános választásoknál az 1872/75-iki országgyűlésre is mindenképpen biztosítani óhajtott... Ha pedig a második egyetem felállítástól csak évek múlva lehetett volna szó, midőn az országgyűlési két nagy pártnak 1875-ben szerencsésen megtörtént összeolvadása után, a kormánypártnak többé már nem volt oly nagy szüksége az erdélyi szavazatokra, könnyen megtörténhetett volna, hogy Kolozsvárral szemben Pozsony, Szeged vagy Kassa legyen győztes, mivel az új egyetem azon egyik céljának megvalósítására, hogy az a budapesti egyetem túlságosan nagyszámú hallgatóságából minél többet vonjon el, ezen városok bármelyikét alkalmasabbnak lehetett volna feltüntetni." (12)

Természetesen a kolozsvári egyetem létrehozásában annak a ténynek is komoly szerepe volt, hogy - mint már említettük - a kolozsvári jogakadémia és orvos-sebészeti intézet oktatói kara, valamint felszerelése alapul szolgálhatott az egyetem megszervezéséhez. (A harmadik egyetem megnyitásáért és elhelyezéséért 1876 után kibontakozó vetélkedésben résztvevő városok többsége a már működő jogakadémiák, felekezeti főiskolák vagy nagyobb állami kórházak bázisára alapozva és hivatkozva kérte intézménye egyetemmé fejlesztését. (13))

A korabeli egyetemi dokumentumok tanúsága szerint a soknemzetiségű Erdélyben felállított magyar tudományegyetem a nemzeti szellem ápolása mellett alapításától kezdve tudatosan törekedett az együttélő népek egymásrataltsága és testvérisége érzésének felkeltésére, ápolására. Az egyetem megnyitásakor Imre Sándor professzor egyetemi tanártársai nevében szólva fogalmazta meg: "Úgy érezzük magunkat ez ünnepeles órában, mint egy tervezett, de még csak ezután megvalósítandó épület munkásai. Eljöttünk ide a haza különböző tájairól, különböző munkakörökből, különböző képzettségűek. Elvittünk az épület nagyszerű terve, s mi megdöbbenve, mélyen meghatva tekintünk az alkotmányra, amelynek általunk létesülnie kell. Tudjuk, hogy nem bábeli torony ez, mely az ég ellen ostromot indítani készül; mert hazánknak és nemzetünk-

nek, annyi szenvedés után, s annyi várható küzdés ellen a vallásos lelkiület melegére van szüksége, melyből egyaránt tenyészik fel a haza, a család szeretete és a vallásos érzés, s így nem kell lennünk oly építmény munkásaivá, mely az utókor átkos emlékezetét, a nyelvek és népek megzavarodásának emlékezetét hagyná csak örököül. Tudjuk, hogy nem a szellem börtöne lesz ez, mi nem a fejlődő és terjeszkedő tudományos szellem börtönöreiből vagy porkolábjaivá hivatunk ide; sőt inkább a tudomány magasztos és tiszta levegőjű műterme, hová kell e hon, kivált e táj minden felsőbb hivatású polgárának belépnie és beavattatnia, hogy a tudomány által kibéküljön minden felekezeti és elkülönülő nemzetiségi és egyéb érdek... E célból nem szabad felejtenünk, hogy minden hibás lépésünk félreértésre, célunk veszélyeztetésére szolgálhat okul, s minden tévedt szavunk egy-egy maggá lehet, melyből az utókor ártalmára vezélyes burján tenyészhetik fel." (14)

Az egyetem létesítéséhez igen jelentős anyagi és erkölcsi támogatást nyújtott az erdélyi magyarság öntudatának emelése érdekében Kolozsvárott 1859-ben életre hívott Erdélyi Múzeum-Egyesület. A Múzeum-Egyesület alapját gróf Kemény Józsefnek és unokatestvérének, gróf Kemény Sámuelnek a Kolozsvárt felállítandó Nemzeti Múzeum céljára 1842-ben felállított könyv-, kézirat és ásványgyűjteménye képezte, de gróf Mikó Imre volt az, aki Bécs hozzájárulását is megszerezte a Múzeum-Egyesület megalapításához. Mikó a Múzeum elhelyezése érdekében "... egy több mint 10 holdas díszkert közepén álló emeletes villáját adományozta a megalapítandó múzeum céljaira... az egyetem létesítését is elsősorban az egyesület tette lehetővé azzal, hogy a magyar állammal 1872-ben kötött szerződés alapján az egyetem rendelkezésére bocsátotta nagy értékű tudományos gyűjteményeit, sőt később (1895), az egyetemi klinikák építésekor a Mikó-villát is 10 holdas kertjével együtt (ebben volt akkor a régi botanikus kert!) építkezések céljára átadta az egyetemnek." (15)

Az egyetem megalapítását követő években a tanári karnak számos gonddal, nehézséggel kellett megküzdnie. A kezdeti problémákról beszélésen tanuskodnak azok a rektori beszámolók, amelyeket - hagyománnyá válva - az "egyetem kormányából lelépő" rektorok az új tanév megnyitásakor tartottak.

A gondok egy része az elhelyezéssel, a nem megfelelő, szűkös helyiség ellátottsággal függött össze. "Egyetemünk felállítása és megnyitása 1872-ben oly rögtönözve s a kellő előkészület nélkül történt, hogy megnyitásakor s azután még éveken át nem volt egyetemeneg teljesen célszerűnek mondható helyiségünk sem. A volt erdélyi főkormányzásoknak eredetileg a jezsuita-rend számára épített s ezért túlnyomóan szűk cellaszerű szobákból álló épületei, valamint az Erdélyi Múzeumegylettől átvett kertben levő 2 épület átengedettett ugyan az egyetem számára, de az ezekben levő helyiségek nem voltak elegendők mind a négy kar elhelyezésére, annál kevésbé, minthogy a könyvtárat is ott kellett elhelyezni.. Ezért a jogi kar a volt jogakadémiának a róm. kath. lyceum-

ban bírt helyiségeit foglalta el, s az orvosi kar is megtartotta az előbbi orvos sebészti intézetnek a lyceum épületben s a Karolina-kórházban bírt helyiségeit. A bölcsészeti kar teljesen, a matematikai-természettudományi pedig túlnyomó részben a kormányszéki épületben nyert elhelyezést, az utóbbi karnak csak állattani és növénytani intézete vitetvén a Múzeumegylet 2 kerti házába, s az orvosi kar több intézete is a kormányszéki helyiségekbe utaltatott."(16)

A tanszékek felszereltsége hiányos, esetenként szánalmas volt. "A tudomány-egyetem, a tudományos bűvárlat nem megfelelő, kezdetleges intézetekben, hiányos, tökéletlen felszerelésekkel, szűkös irodalmi segédeszközökkel, hézagos gyűjteményekkel indult a tudományos küzdőterre."(17) A huszadik század elején, az újabb egyetemek létrehozását szorgalmazó törekvések időszakában keserűen jegyezte meg Apáthy István: "...ma már nem lehetne a kassai egyetemet is intézetenként egy darab spongyával és két darab krétával megalapítani, mint 32 év előtt a kolozsvárit."(18)

Az újonnan alapított egyetemnek - a részben talán szűkszerűnek tekinthető felszerelési és helyiség problémák mellett - számos előítéllettel, illetve irreális elvárással is szembe kellett néznie. Kétségtelen, hogy az egyetemalapításkor kinevezett oktatók számára újszerű, korábbi tevékenységüknél felelősségteljesebb feladatot jelentett az egyetemi oktatás megszervezése és beindítása. "Az 1872-iki szeptember 29-én kelt legfelsőbb kinevezéssel, az október 19-ki eskütételhez, mi-tanárok, az egyetem alakító tényezői, 40-en jöttünk itt össze, - első Rectorunk kifejezésével élve részint a tanügy veterán és megpróbált munkásaiból, részint ifjabb erőkből, az igaz, de öregek és fiatalok egyben nem különbözve egymástól: hogy egy sem volt közülünk előbb egyetemi tanár, s egyikünk sem jött ide közülünk organisált egyetem organisált tanszékére."(19)

A megnyíló kolozsvári egyetem tanári állásait nyilvános pályázat útján töltötték be, de "... bizony az akkori egyetlen magyar egyetem nem tette meg tisztán hazafiságból, hogy tan- és adminisztratív erőinek felét leküldje ide egyetemet alapítani."(20)

Az új feladatokkal ismerkedő, a kezdeti problémákkal küszködő egyetem számára - az ismerttetett nehézségek ellenére - mégis a túlzott elvárások jelentették a legnagyobb gondot. "Általánosan el volt terjedve a vélemény: hogy mintaegyetem alkottatott, versenytársa a budapestinek, mely ezután lesz talán újra szervezendő; a legkövetelőbb igények támasztattak velünk szemben mindenfelől, tanítási, bűvárlati, sőt szervezési téren is; s mert az administratio kereke, rossz székérrel és rossz úton, erősen megterhelve, folyton csikorgott: intést kaptunk, hogy ne adminisztráljunk; mintha nem fatális kényszerűséggel nehezedett volna az vállainkra, hanem csupán kedvtelésből űztük volna azt; hallottunk panaszt a várt verseny kimaradásáért, s másfelől rossz néven vették a verseny acumenjét, s szükségesnek látták nyilvánosan megróni a főváros húsos fazekaihoz való vonzódást...

Mindjárt az első pár évben számbavették az egyetem hallgató-ságát; kiszámították: mennyibe kerül az államnak a kolozsvári egyetemen egy jogász, egy orvos stb., ...szemrehányást tettek a hallgatóság csekély számaért... sőt vád is ért egyeseket a vizsgálatok túl szigorú kezelésével..."(21)

A túlzott - esetenként bizonyára nem véletlenül eltúlzott - elvárások azonban megközelítően sem álltak arányban a kolozsvári egyetem anyagi és erkölcsi támogatásával, az oktatók szakmai elismertségét biztosító kutatási lehetőségeknek a megteremtésével. "A budapesti egyetemmel paritásunk ugyan jogilag meg van, de Budapest az anyagi jutalmazáson felül intézeteinek felszereltsége, taneszközeinek gazdagsága által a tanár tudományos működésének tágabb és hálásabb tért nyújt" - állapította meg Machik Béla rektor az 1873/74-es tanévről szóló beszámolójában.(22) (Az összehasonlíthatatlannul kedvezőbb körülmények között működő budapesti egyetem elszívó hatása ugyan a későbbi években is érvényesült, mégis a kezdeti évek nehézségeit jelzi, hogy 1872 és 1896 között a kolozsvári egyetem 22 nyilvános rendes tanára került át a budapesti tudomány- vagy műegyetemre.(23))

Az anyagi támogatás égető hiányát számos rektori beszámoló taglalja. A mellőzöttség érzéséről különösen érzékletesen szólt az 1873/74. tanév rektora, Finály Henrik. "A kolozsvári egyetemet felállították, anélkül hogy megalapították volna. Első felszerelésére olyan összegeket szavaztak meg, amennyit a már felszerelt budapesti egyetem éves szükségleteire szoktak kivetni, vagy nem sokkal többet. A kolozsvári egyetem szükségére nincs pénz! Hiszen olyan csendben nyitották meg, vagyis helyesebben engedték megnyílni, hogy Kolozsvár város határain túl alig hallatszott híre."(24)

A kolozsvári egyetemi tanárok jogosan érezték mellőzöttségnek magukat törzsfizetésük megállapításakor is. Haller Károly rektor elsősorban a budapesti egyetemi oktatóknál alacsonyabb törzsfizetésekkel magyarázta azt az állapotot, hogy a meghirdetett tanári állások betöltésekor Kolozsvárról minduntalan kezdőket kellett alkalmazni. Igazságtalan-nak nevezte, hogy a törzsfizetések különbsége miatt "... a 30 évi szolgálat után a budapesti tanár 4500, s a kolozsvári csak 3100 forinttal mehetne nyugalomba." A kolozsvári egyetem jogtalan és igazságtalan mellőzöttségének tudatában fájdalmasan állapította meg: "...egyetemünk nemcsak a központtól, hanem az édes anya szívtől is távol van."(25)

Az egyetem létét fenyegető legsúlyosabb támadás az egyetem mellett működő tanárképző intézet ellen bontakozott ki. Az egyetemet alapító 1872. évi XIX. tc. 3. §-a kimondta, hogy a bölcsészet-, nyelv-, történelmi- és mennyiség-tantermészettudományi karokhoz kapcsolva tanárképezde állíttatik fel. (26) Irefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszter az egyetem megnyitására vonatkozó 26.239. számú leiratában az érintett karok véleményét kérte arról, hogy a budapesti tanárképző intézet mellékletként leküldött szabályzatát alapul véve a folyó tanévben életbe léptethető-e az in-

tézet, s ha igen, akkor milyen formában? A leirat egyértelműen megfogalmazta, "... hogy az utóbbi esetben is egyenlőre csak az egyes szaktudományokra vonatkozó képezdéek állíthatók fel, s a pedagógiai szakosztály csak akkor fog életbe léptethetni, ha abba az egyes szaktudományi képezdéket végzett növendékek vétethetnek fel."(27)

A miniszteri javaslatot mindkét kar tanácsülésen tárgyalta meg, s e fórumon egyhangúan elfogadták a tanárképző intézet felállítást. A tanárképzés ügye jelentőségének felismerését jelzi, hogy a mennyiségtan-természettudományi kar 1872. október 21-én - a kar első rendes tanácsülésén - tűzte napirendre a témát. A tanácsülésen "...abban történik megállapodás, miszerint a kar a tanárképezdének még a jelen tanév folytán leendő felállítást elvileg elfogadja, ezzel megegyezően az egyes tanárok előadásainál s gyakorlatik vezetésénél a tanárjelöltek érdekeit különösen tekintetbe veszik."(28)

A karok egyező véleménye ellenére a rendszeres működés az első tanévben még nem kezdődhetett meg, mert a tanárképezdei szabályzat 8. §-a értelmében "Rendes növendékek... csak azon tanárjelöltek lehetnek, kik... az egyetemen szaktudományuk és valamely szorosan vett bölcsészeti tantárgy hallgatásával legalább is már egy évet kellő eredménnyel töltöttek."(29)

A tanárképző felállítására végül az 1872/73. tanév II. felében került sor. (Ebben a félévben az intézetnek 14 ügynevezett rendkívüli tagja volt. Egyébként az állami kari-össztöndíjasokkal és a vendéghallgatókkal együtt az intézet munkájában összesen 35-en vettek részt.)(30)

A kolozsvári tanárképző intézetnek felállítása első évtizedében számos létét fenyegető veszéllyel, támadással kellett megküzdenie. A tanárképző intézet tevékenységét bírálók egy része azt hangoztatta, hogy az országban elegendő lenne egy országos tanárképző intézet (természetesen a budapesti) működése. E nézetek hirdetői azonban nem számoltak azzal a ténnyel, hogy a kolozsvári bölcsészeti és természettudományi kar hallgatóinak többsége tanári pályára készült, s így a kolozsvári tanárképző intézet megszüntetése e karok elsorvadását eredményezte volna. A kérdést más oldalról vizsgálva azt is megállapíthatjuk, hogy a kolozsvári tanárképzés intézményének felszámolása érzékenyen és kedvezőtlenül érintette volna a Budapesttől távolabbi országrészek - elsősorban természetesen az Erdélyben élő magyarok és nemzetiségek - tanárellátottságát és továbbtanulási lehetőségét is.

Tagadhatatlan, hogy a kolozsvári egyetemen a budapestinél sokkal kedvezőtlenebbek voltak a tanárképzés személyi (tanárokkal való ellátottság) és tárgyi feltételei. Ezt érzékenyen jelzi az a tény is, hogy Kolozsvárott a bölcsészeti és természettudományi karon működő egyetemi nyilvános rendes tanárok többsége tanszakának egyetemi művelése mellett a tanárképző intézet munkájába is bekapcsolódott. A tárgyi feltételek hiányosságai különösen szembetűnőek voltak. A ta-

nárképző intézet felszerelése hiányos volt, a tanárképző intézet mellett 1918-ig (!) nem működött gyakorló iskola. A szűkös pénzügyi lehetőségek ellenére "...1874-ben megnyílt az intézet könyvtára és olvasóterme is, az egyetemi tanároktól vezetett gyakorlatokat mindig nagy számú hallgatóság látogatta."(31)

Az első, ismeretlen egyénektől intézett támadás következménye az volt, hogy "a nmlt. miniszter úr 1874. febr. 27. 805. sz. rendeletével leküldte Sztoczek József műegyetemi tanárt, a budapesti tanárképezde igazgatóját és Bartal Antalt, a gyakorló iskola igazgatóját, hogy ezen tanárképezde állapotát az abban működő tanárokkal tartandó tanácskozmány tárgyává tevén, közreműködjenek arra nézve, hogy a kolozsvári tanárképezde az ottani különleges viszonyok kellő figyelembe vétele mellett, a budapestivel lehetőleg egyöntetű szervezetet nyerhessen."(32) A március 13-án tartott tanácskozáson a kolozsváriak elvben elfogadták a budapesti tanárképezde szervezeti szabályzatát, de hangsúlyozták, hogy a helyi körülmények és nehézségek a szabályzat tényleges életbe léptetését akadályozzák. A tanárképző intézet elleni vádak megalapozatlanságát mutatja, hogy "A nevezett jeles tanférfiak azonban személyesen, a helyszínen meggyőződést szerezvén az intézetnek sikeres és minden tekintetben megfelelő működéséről, mint buzgó és hathatós támogatói távoztak körünkből."(33)

A kolozsvári tanárképző intézet ellen a második támadást 1875. július 2-án az újonnan szervezett Országos Közoktatási Tanács elnöke, Horváth Mihály püspök intézte székfoglaló beszédében.(34) A vádakat a kolozsvári egyetem tanári kara Horváth Mihályhoz írott nyílt levelében utasította vissza, amely megjelent a budapesti Közlönyben és a Pesti Naplóban is.(35) A tanárképző intézet elleni 1875-ös támadás - feltehetően - nem volt független Trefort kultuszminiszter személyétől sem. Trefort ugyanis "1875-ben sajátkező leiratban közölte az OKT-vel, hogy nincs megelégedve a budapesti és kolozsvári egyetem mellé szervezett tanárképezdével. A francia École normale példájára internátus szervezését javasolta, amely a tanárjelöltek ellenőrzését is szigorítaná, másrészt anyagilag is támogatásban részesítené őket."(36)

A Trefort-féle elképzelés - amely módosult formában ugyan de 1895-ben az Eötvös-kollégium megalapításához vezetett - megvalósulása esetén centralizálta volna a tanárképzést, s ezt egy Budapesten felállítandó internátus feladatává tette volna. Trefort indítványa azonban nem találkozott az OKT egyetértésével, mivel a tanács tagjai "a közművelődés szükségleteihez és az középiskola követelményeihez" jobban alkalmazkodó, a bölcsészeti kar kiegészítő részeként működő egyetemi intézetté szerették volna átalakítani a tanárképző intézetet.(37)

A kolozsvári tanárképző intézet elleni harmadik - és egyben utolsó - jelentősebb támadás a budapesti egyetem bölcsészeti karáról indult ki. "1878. március 21-én a buda-

pesti tudományegyetem bölcsészeti kara rendes üléséből felterjesztést tett a nm. vallás- és közoktatási miniszter úrhoz a budapesti közéletanodai tanárképezde szervezése ügyében. E felterjesztésében a kar "nehány szózat ellenében" "egyértelműen" a kolozsvári közéletanodai tanárképezde megszüntetését kérte és sürgette, hogy annak boudgetje is a budapestire fordíthatassék." E nem testvéries fellépésre a képezde tanári kara a Magyar Tanügyben válaszolt, s abban a budapesti tanári karnak véleményét kellő világításba helyezvén; saját működésének eredményét tényekben és számokban mutatta ki."(38)

A tanárképző intézet elleni méltatlan vádaknak és támadásoknak egy előnyük mégis volt: az ország közvéleménye a nyílt válaszok alapján betekintést nyerhetett a kolozsvári egyetem, az egyetem mellett működő tanárképző intézet áldozatos munkájába. Mindenképpen sajnálatos, hogy a tanárképző munkáját teljessé tevő gyakorló iskola megszervezésére csak a kolozsvári magyar egyetem fennállásának utolsó esztendejében, 1918-ban kerülhetett sor.

A tanárképző intézet hallgatóinak felkészültségét oktatók reálisan értékelték. Szamosi János, aki a tanárképző intézet munkáját több mint 25 éven át irányította, így szólt erről: "Növendékeink, kiket szárnyukra bocsátunk, bírnak elméleti, philosophiai és paedagogiai ismeretekkel is, jóllehet be kell vallanunk, hogy a tanárvizsgálat leggyengébb része minden jelöltnél a paedagogiai, -de a paedagogiai gyakorlatok megszerzését illetőleg, úgy szólván a jó Istenre vannak bízva."(39)

A kolozsvári egyetem rendelkezésünkre álló iratai arról tanuszkodnak, hogy az egyetem első rektorának, Berde Áronnak az egyetem megnyitásakor tanártársaihoz intézett szavai meghallgatásra találtak, beigazolódtak: "És uraim, tisztelt tanártársaim! most engedjék meg, hogy kéréssel Önökhöz fordulhassak. Önök szíves bizalmának köszönöm, hogy a kolozsvári egyetem rektorainak tisztos sorát én kezdem meg... Kétségbe kellene esnem a harmadik kolozsvári tudományegyetem küszöbénél, ha előre hinném, hogy a történelmi tények oly következetesen ismétlik útjokat, mint a bolygók napjaik körül, és hogy ezt elődei sorsa fenyegeti... Uraim! egy új egyetem megalapítása van előttünk. Önök tudják, hogy az egyetemet nem a néma falak, hanem a tanárok szellemi ereje alapítja meg jó hírnevében, áldásos működésében. Egyetemünk sorát kezünkbe tette le nemzetünk. Legszentebb érdekeinek vagyunk ápoló hagyományosai. Legyünk hű sáfárai a kezünkre bízott drága kincsnek."(40)

IRODALOM

1. Erdély magyar egyeteme. Az erdélyi egyetemi gondolat és a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története. Kolozsvár, 1941. 153. o.

2. A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-Egyetem Almanachja és Tanrendje az MDCCCXCV-VI-ik tanév I. felére.
Kolozsvár, 1895. 4. o.
3. A magyar művelődéspolitika alapvetése. (Szerk.: Magyary Zoltán)
Budapest, 1927. 175. o.
4. A magyar művelődéspolitika... i. m. 175. o.
5. Apáczai Csere János válogatott pedagógiai művei.
Tankönyvkiadó, Bp. 1956. 198. o.
6. Márki Sándor: Az egyetem történetének vázlata. (Megj.: A felső oktatásügy Magyarországon. Budapest, 1896.) 249.o.
7. Erdély története III. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1986.
1503-1506. o.
8. Erdély magyar egyeteme... i. m. 153. o.
9. Acta. Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae anni MDCCCLXXII-III. Kolozsvárt, 1873. 4-7- o.
10. Acta. Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae anni MDCCCLXXII-III. Kolozsvárt, 1873. 4-7- o.
11. Erdély története III. i. m. 1506. o.
12. Acta. Reg. Scient. Universitatis Claudiopolitanae Francisco-Josephinae anni MDCCCC-MDCCCCI. Kolozsvár, 1900. 120-122. o.
13. A magyar művelődéspolitika... i. m. 177-179. o.
14. Acta... MDCCCLXXII-III. Kolozsvárt, 1873. 21-24. o.
15. Szabó T. Attila: Az erdélyi Múzeum-Egyesület története 1859-1918.
(Megj.: Kincses Kolozsvár II. Magvető Kiadó, Budapest. 1987. 118-125. o.)
16. Acta... MCM I-II. KOLOZSVÁR, 1901. 9-10. o.
17. Acta... MDCCCC-MDCCCCI. Kolozsvár, 1900. 7-8. o.
18. Acta... MCMIV-V. Kolozsvár, 1904. 10. o.
19. Acta... MDCCCLXXXII-MDCCCLXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 7.o.
20. Acta... MDCCCLXXXII-MDCCCLXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 7.o.

21. Acta... MDCCCLXXXII-MDCCCLXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 8-9. o.
22. Acta... MDCCCLXXIV-V. Kolozsvárt, 1874. 8. o.
23. Márki Sándor: Az egyetem történetének vázlata i. m. 252. o.
24. Acta... MDCCCLXXIV-V. Kolozsvárt, 1874. 58. o.
25. Márki Sándor: A magyar királyi kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem története. Kolozsvár, 1896. 79. o. (Revizio példány, JATE Központi Könyvtár, Márki Sándor különgyűjtemény.)
26. Az 1872. XIX. tc. a kolozsvári magyar királyi tudományegyetem felállításáról és ideiglenes szervezéséről. (Megj.: Magyar közoktatási törvények Grill féle kiadása II. Szerk.: Térfi Gyula. Budapest, 1910. 330. o.)
27. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium által a Kolozsvári Ferencz József Magyar Királyi Tudomány-Egyetemhez intézett elvi jelentőségű rendeletek gyűjteménye az 1872/3-1898/9. tan évekről.
28. A Kolozsvári magyar királyi egyetem mennyiség- és természettudományi kar első ülésének jegyzőkönyve, 1872. október 21. (Csongrád megyei Levéltár. A Szegedi Tudományegyetem - 1920 előtt Kolozsvári Ferencz József Tudományegyetem - Természettudományi Karának iratai.)
29. A pesti magyar királyi tudomány-egyetem bölcsészeti kara mellett középtanodai tanárjelöltek számára felállított állami tanárképzés szabályzata. (Megj.: Kármán Mór: A tanárképzés és az egyetemi oktatás c. mű mellékleteként.) Budapest, 1895. 51. o.
30. Szamosi János: A kolozsvári magyar királyi középiskolai tanárképző intézet rövid története (1873-1895). (Megj.: Felső oktatásügy Magyarországon. i. m. 377-378. o.)
31. Makkai László: A Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem története. (Megj.: Erdély magyar egyeteme i. m. 160. o.)
32. Acta... MDCCCCLXXXII-LXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 43-47. o.
33. Szamosi János i. m. 379. o.
34. Acta... MDCCCCLXXXII-LXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 43-47. o.

35. Szamosi János i. m. 379. o.
36. Felkai László: A tanárképzés történeti áttekintése a századfordulóig. Pedagógiai Szemle 1961/5. 437. o.
37. Felkai László i. m. 437. o.
38. Acta... MDCCCLXXXII-LXXXIII. Kolozsvárt, 1882. 45-46. o.
39. Acta... MDCCCLXXXVI-LXXXVII. Kolozsvárt, 1886. 65. o.
40. Acta... MDCCCLXXII-III. Kolozsvárt, 1873. 35-46. o.

Михай Кекеш Сабо

К истории основания Клужского университета
и истории первых лет педагогического института,
работавшего при университете

Автор в своей работе занимается своеобразным кругом вопросов конкурсной темы, получившей поддержку со стороны Государственного Научно-исследовательского Фонда, под названием "История вопроса подготовки педагогов, педагогико-психологического и методического обучения в университете им. А. Йожефа и его предшественников (1872--1985)". В работе наряду с этим исследуются и предпосылки основания Клужского университета, условия его основания, а также рассматриваются первые годы, полные борьбы, -- деятельности педагогического института, работавшего при университете. При разработке этой темы автор в первую очередь использовал представленные ему в распоряжение тогдашние издания Клужского университета (ученые записки, ежегодники), хранящиеся в Центральной Библиотеке Сегедского университета им. А. Йожефа, а также университетские документы, находящиеся в Архиве Чонградской области.

Данная работа является первой частью обширной исследовательской работы, рассчитанной на более длительный период. Автор в этой работе на фоне истории основания Клужского университета в 1872 г., его деятельности в Сегеде, начиная с 1921 года, стремился показать усилия в г. Клуже в интересах университетской подготовки педагогов, связанные с работой педагогического института при университете.

Angaben zur Gründung der Universität Kolozsvár (Klausenburg) und zur Geschichte der ersten Jahre der bei der Universität funktionierenden Anstalt für die Ausbildung von Oberschullehrern

Der Verfasser behandelt in der vorliegenden Studie den durch die OTKA unterstützten spezifischen Themenkreis "Die Geschichte der Lehrerausbildung und des pädagogischen, psychologischen und methodologischen Unterrichtes in der Attila-József-Universität und ihren Rechtsvorgängern (1872 - 1985)", die Vorgeschichte der Errichtung der Universität Kolozsvár, deren Umstände sowie die Tätigkeit der bei der Universität funktionierenden Anstalt für die Ausbildung von Oberschullehrern in den kampfreichen und mühseligen ersten Jahren. Bei der Bearbeitung des Themas konnte er sich vorwiegend auf die Publikationen (Acta und Jahrbücher), die ihm die Zentralbibliothek der Attila-József-Universität zur Verfügung stellte sowie auf die Dokumente des Archivs des Bezirkes Csongrád, die sich auf die Universität beziehen, stützen.

Die Studie kann für den ersten Teil einer für eine längere Zeit geplanten wissenschaftlichen Forschungsarbeit angesehen werden. Der Verfasser hat vor, durch einen Überblick über die Geschichte der Errichtung der 1872 in Kolozsvár gegründeten Universität und ihre Tätigkeit seit 1921 in Szeged fortsetzenden Universität sowie über die anfänglichen Schwierigkeiten der bei der Universität funktionierenden Lehrerbildungsanstalt die Kräfteanstrengungen für die Lehrerausbildung an der Universität darzustellen.